BENLİĞİN İNŞÂSI

Ahlâk-ı Nâsırî'nin
Eğitim Bakımından İçerik Analizi

DOÇ. DR. BÜLENT ÇELİKEL

ÖTÜKEN

ÖTÜKEN

YAYIN NU: 1803
KÜLTÜR SERİSİ: 1006

T.C. KÜLTÜR ve TURİZM BAKANLIĞI
SERTİFİKA NUMARASI: 49269

ISBN: 978-625-408-235-1

www.otuken.com.tr | otuken@otuken.com.tr

1. Basım: Tibyan Yayıncılık, 2014
2. BASIM

ÖTÜKEN NEŞRİYAT A.Ş.®
İstiklâl Cad. Ankara Han 65/3 • 34433 Beyoğlu-İstanbul
Tel: (0212) 251 03 50 • (0212) 293 88 71 - Faks: (0212) 251 00 12

Editör: Ayşegül Büşra Paksoy

Kapak Tasarımı: Ceyhun Durmaz

Dizgi-Tertip: Damla Acar

Kapak Baskısı: Pelikan Basım

Baskı: ÇINAR MATBAACILIK VE YAY. SAN. TİC. LTD. ŞTİ.
Yüzyıl Mah. Matbaacılar Cad. Ata Han No:34 K:5
Bağcılar / İSTANBUL Tel: (0212) 628 96 00
Sertifika No: 45103

Kitabın bütün yayın hakları Ötüken Neşriyat A.Ş.'ye aittir. Yayınevinden yazılı izin alınmadan, kaynağın açıkça belirtildiği akademik çalışmalar ve tanıtım faaliyetleri haricinde, kısmen veya tamamen alıntı yapılamaz; hiçbir matbu ve dijital ortamda kopya edilemez, çoğaltılamaz ve yayımlanamaz.

İstanbul- 2022

Doç. Dr. Bülent ÇELİKEL: 1972 tarihinde İspir'de doğdu. İlk ve ortaokul öğrenimini İzmir'de tamamladıktan sonra 1992 yılında Karşıyaka İmam Hatip Lisesi'nden; 1997 yılında da Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nden mezun oldu. Aynı yıl DEÜ İlahiyat Fakültesi Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü Din Eğitimi Anabilim Dalı'nda araştırma görevlisi oldu. DEÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde, Prof. Dr. Selahattin PARLADIR danışmanlığında, 2001 yılında "Fazlur Rahman'ın Eğitim Görüşü" adlı teziyle yüksek lisansını, 2006 yılında da "Gazâlî'nin Eğitim Görüşü" başlıklı teziyle doktorasını tamamladı. 2015 yılında Din Eğitimi Bilim dalında doçent unvanını aldı. 2012-2019 yılları arasında DEÜ İlahiyat Fakültesi'nde öğretim üyesi olarak çalışan Çelikel, 2019 yılında Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi'ne naklen atandı. Evli ve iki çocuk babası olan Çelikel, hâlen aynı fakültede Din Eğitimi Bilim Dalı'nda çalışmalarını sürdürmektedir.

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR • 11
ÖN SÖZ • 13

GİRİŞ
Çalışmanın Amacı • 21
Çalışmanın Yöntemi • 25
Teorik Çerçeve • 29
a. Benlik • 29
b. Benlik-Ahlâk İlişkisi • 36

BİRİNCİ BÖLÜM
BENLİĞİN İNŞÂSI

Tûsî'nin Yaklaşımı • 47
Değerlendirme • 59

İKİNCİ BÖLÜM
TOPLUMUN İNŞÂSI

Tûsî'nin Yaklaşımı • 67
Değerlendirme • 76

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
EĞİTİMİN İMKÂNI

Tûsî'nin Yaklaşımı • 85
a. Erdemler (Faziletler) • 91
b. Erdemsizlikler (Rezîletler) • 97
c. Erdemsizliklerin Tedavisi • 98
d. Ahlâkî Terbiyede Tabiatı İzlemek • 103
Değerlendirme • 106

SONUÇ • 117
KAYNAKLAR • 125

*Kişinin **behimî, sebuî ve melekî nefs** karşısındaki durumu, güçlü bir **at** ve **köpek**le ava çıkan bir **insan**ın durumu gibidir. Eğer hüküm **insan**da olursa hem atı hem de köpeği dengelilikle idare eder, ihtiyaç olduğu zaman onların ve kendisinin dinlenmesini sağlar ve adâlet kaidesince onların yemek ve diğer ihtiyaçlarını ve böylece hepsinin hayati zaruretlerini karşılar. Eğer **at** baskın olursa, biniciye itaat etmez. Dolayısıyla uzaktan gördüğü daha iyi otlak yerine koşar, hoplayıp zıplayarak dengesiz hareket, yoldan sapma ve o yere acele etmekle kendisini ve yoldaşlarını sıkıntıya düşürür. Otlağa vardığında diğerlerini, açlıktan zayıflayıp helâke maruz kalacak şekilde azıksız bırakır. Bazen de koştuğu sırada bir ağaca, dikenli bir çalılığa, derin bir nehre veya tehlikeli bir dereye varıp çarpma, düşme ya da başka bir felaketle kendisini ve onları helâk eder. Eğer **köpek** baskın olursa, avını gördüğünde gücünün üstünlüğünden dolayı biniciyi ve binek hayvanını o istikamete meylettirir, bu durum sıkıntı, korku ve telef olmakla sonuçlanır.*

[Kudemâ-i hukemâdan aktaran, Tûsî, *AN,* s. 58/78(58)]

KISALTMALAR

age.:	Adı geçen eser
agm.:	Adı geçen makale
agmd.:	Adı geçen madde
akt.:	aktaran
AN:	Ahlâk-ı Nâsırî
Bk.:	Bakınız
çev.:	Çeviren
der.:	Derleyen
DEÜ:	Dokuz Eylül Üniversitesi
DİA:	TDV İslâm Ansiklopedisi
DİB:	Diyânet İşleri Başkanlığı
ed.:	editör
edl.:	editörler
Kit.:	Kitabevi
Mad.:	Maddesi
s.:	Sayfa
ss.:	Sayfa sayıları
S.:	Sayı
TDV:	Türkiye Diyânet Vakfı
vd.:	ve diğerleri
yay.:	Yayıncılık/Yayınları/Yayınevi

ÖN SÖZ

Din eğitiminin araştırma konularından biri de İslâm eğitim klâsikleridir. Bunlar doğrudan eğitimle ilgili klâsik eserler olduğu gibi, dolaylı olarak eğitimi konu edinen eserler de olabilir. Bu ikinci kategoride yer alanlardan önemli bir kısmı İslâm ahlâk felsefesi ile ilgilidir. Bu ve benzeri eserler, İslâm ahlâk eğitiminin teorisini anlamak, ayrıca bu teorinin aktüel değerini belirlemek bakımından üzerinde düşünebileceğimiz somut yaklaşımlar sunmaktadır. Söz konusu eserlerden biri de Nasîrüddin Tûsî'nin *Ahlâk-ı Nâsırî* adlı kitabıdır. Bu çalışmada, felsefî ahlâk geleneği içerisinde yer alan bu kitabın eğitim bakımından içerik analizi yapılmaya çalışılmıştır.

Çalışmanın temel mevzuu, Tûsî'nin kitabının yazılış amacı olarak belirlediği "insanları terbiye süsüyle süslemek (tehzîbü'l-ahlâk)" ile alakalıdır: *Tûsî, bu amacını gerçekleştirmek için kitabında nasıl bir içerik oluşturmuştur? İnsanların terbiye süsünden mahrum kalmalarını engellemek için eserinde nasıl bir yol izlemiştir?* Bu problem, aynı zamanda çalışmanın sınırlarını da belirlemektedir. Eğitimin tanımı, amacı, içeriği gibi konular çalışmada ele alınmayacak, *Giriş* kısmında belirttiğimiz kavramsal çerçeve dâhilinde kitabın içerik bakımından analizi yapılacaktır. Bu anlamda *Birinci Bölüm*de ahlâkî gelişimin aslî unsuru olan benliğin gelişimi bağlamında bir değerlendirme yapılacak, *İkinci Bölüm*de tamamlayıcı öge konumundaki toplumsallık fikri ele alınacak, *Üçüncü Bölüm*de de kitapta eğitime tanınan

imkân belirlenmeye çalışılacaktır. Yukarıda belirlediğimiz problemin cevabına dair genel bir değerlendirmeye *Sonuç* kısmında yer verilerek çalışma bitirilecektir.

Önceki çalışmalarımızda olduğu gibi, bu çalışmada ve yetişmemde büyük katkısı olan hocam Prof. Dr. Selâhattin Parladır'a, kitabın editörlüğünü üstlenerek titiz bir okuma yapan Ayşegül Büşra Çalık hanıma, hayalimi gerçekleştiren Ötüken Yayınevine ve her daim yanımda olan muhterem babacığıma ve Çelikel ailesine teşekkür ederim. Akademik hayatın zorluklarına benimle beraber katlanan eşim Sevil hanıma ve hayatımın tatları oğlum Muhsin Alp ile kızım Gülnigar'a da fedakârlıklarından dolayı müteşekkirim. Gayret bizden, tevfik Mevlâ'dandır.

Doç.Dr. Bülent Çelikel
Muğla 2021

Çalışmanın Amacı

Batı eğitim düşüncesinde *Emile*[1] adlı eserinde ortaya koyduğu fikirlerle bir dönüm noktası olarak kabul edilen J. J. Rousseau, aklımıza *"bir kitapla böyle bir dönüşüm nasıl sağlanır?"* sorusunu getirir. Rousseau'nun *Emile* adlı eserini bu soruyu aklımızda tutarak okuduğumuzda, öncelikle "özne"ye yaptığı vurgu dikkatimizi çeker.[2] Onun bu vurgusunun arka planında "insanlığı ıslah etme" amacı vardır.[3] Aydınlanma düşüncesinin bir ürünü olan, "kendine yeten bir varlık olarak özne" düşüncesi ve "toplumsallığı" hakir görme eğilimi *Emile* boyunca peşine düşülen bir fikir olarak göze çarpar.[4] Bununla birlikte "doğal olan"ın yerine "dünya deneyimi"ni koyan Heidegger de insanı "benliğinin surları içinde dünyaya kapanmış yabancı" olmaktan kurtarıp "deneyimlerimizin bizi dünyayla bitiştirdiği"ni vurgularken özneye atıfta bulunmaktadır.[5] Dolayısıyla özne *durağan ve edilgin bir inşâ*nın değil, deneyimlerle biçimlenen *dinamik ve etkin bir inşâî süreci*n ürünüdür.

Bu yüzden benliği, *"bireyin psikolojik yapısında birbiriyle*

---

1 J. J. Rousseau, *Emil yahut Terbiyeye Dair,* (çev. H. Ziya Ülken, A. Rıza Ülgener, Selahattin Güzey), Türkiye Yay., İkinci Baskı, İstanbul 1945.

2 Nick Mansfield, *Öznellik, Freud'dan Harawey'e Kendilik Kuramları,* Aralık Yay., İzmir 2006, s. 30.

3 Nafi Atuf Kansu, *Pedagoji Tarihi,* Maarif Matbaası, İstanbul 1939, s. 104.

4 Mansfield, *Öznellik,* s. 29.

5 Mansfield, *age.,* s. 37. S. Doğan Özlem, *Etik Ahlâk Felsefesi,* Say Yay., İstanbul 2010, ss. 120-121.

ilişkili tutumlardan meydana gelen gelişimsel bir oluşum"[6] olarak tanımlamak isabetlidir. Nitekim bu oluşum tarzı 'öznenin biçimlenmiş olarak doğmadığı, dünyada oluşan bir inşâ olduğu' fikrini kabul eder.[7] Bununla birlikte 'özne' ve 'dünya' ayrımı da ahlâkî davranışı *"benlik ile dış dünya arasındaki münasebetlerin tezahürü"*[8] olarak tanımlamamıza imkân tanır. Burada 'özne' kavramı, "insanın kendisinin/benin var olduğunu", 'dünya' kavramı da "kendi dışındaki çevrenin/ben-olmayanın" bilgisine sahip olduğunu ifade eder.[9] Bu iki bilginin "öznede birlikte meydana gelmesi ve birbirlerini karşılıklı olarak beslemesi", yukarıda bahsettiğimiz oluşumun 'sürekliliği'ni gösterir. İşte bu karşılıklı ilişkinin sürekliliği 'değer' kavramını ortaya çıkarır.[10]

Bu inşâî sürecin dinamikliği ve etkinliğinin, öznenin, dolayısıyla benliğin dinamikliği ve etkinliği fikriyle örtüşmesi de insanın bu süreçte kendi kişiliği hakkında belli bir fikre, yani benlik bilincine sahip olduğu anlamına gelir. Bu benlik bilinci, yani insanın kendisini bilginin objesi kılması ve kendi şahsı hakkında bilgi ve tutumlarını oluşturan bir benlik algısına sahip olması, onu diğer canlılardan ayıran en önemli özelliklerden biri olarak karşımıza çıkar.[11] İşte insanın bu özelliği ile ahlâklı kişilik arasında doğru orantılı bir ilişki vardır.[12] Zira davranışlarımıza ahlâkî an-

---

6 Muzaffer Şerif, Carolyn W. Şerif, *Sosyal Psikolojiye Giriş II,* Sosyal Yay., İstanbul 1996, s. 581.

7 Hayati Hökelekli, "Kendini Bilmek ve Kendini Kontrol Etmek", *Dem Dergi,* Y. 1, S. 1, s. 74.

8 Erol Güngör, *Ahlâk Psikolojisi ve Sosyal Ahlâk,* Ötüken Neşriyat, İstanbul 1995, s. 26.

9 Ömer Naci Soykan, "Ben Bilinci ve Değer Verme", *Kutadgubilig Felsefe-Bilim Araştırmaları Dergisi,* S. 3, Mart 2003, s. 71.

10 Soykan, *agm.,* s. 72.

11 Güngör, *Ahlâk Psikolojisi,* s. 25.

12 Güngör, *age.,* s. 26. Zeynep Kızıltepe, *Öğretişim, Eğitim Psikolojisine Çağdaş Bir Yaklaşım,* Ofset Yay., İstanbul 2004, s. 151,

lamda değer atfetme sürecinin temelinde bu bilinç hali yer alır.

Ayrıca, ahlâkî eylemin temelindeki ahlâkî duygu, bir yönüyle insanın benlik algısının niteliği, yani olumlu ya da olumsuz olması ile ilgilidir. Bu yüzden ahlâkî eylemin temelinde yer alsa da ahlâkî duygu tek başına bu eylemi gerçekleştirmede yetersiz kalır; aynı zamanda bu duygunun eğitilmesi de gerekir.[13] Buna binaen ahlâkî değişimi ya da gelişimi konu edinen bir eğitim faaliyeti ya da düşüncesi, her şeyden önce insanda olumlu benlik algısının gelişimini sağlamakla işe başlamalıdır. Böyle bir çaba öncelikle insanın kendine dönmesini, kendi imkânlarını ve sınırlarını bilmesini, yani kendini tanımasını gerekli kılar. Her türlü eğitim sürecinde olduğu gibi, ahlâkî eğitimde de hazırbulunuşluk bu açıdan önem arz eder.

İnsanın "doğuştan ne ise o olduğu" şeklindeki bir inanç zaten başlangıçta insanın gelişimine dair herhangi bir çabaya, dolayısıyla eğitime imkân tanımaz. Öte yandan, aydınlanmanın yaptığı gibi insanı "bireysel yeterliği olan bir özne" olarak yüceltmek de[14], onu kendine yabancılaştırmak anlamına gelir.[15] Bu açıdan doğuya has yerel benlik algısının güzel bir örneği olan "kendini bil" hatırlatması, dengeyi sağlayan bir formülasyon olarak dikkat çekicidir.[16] Bu formülasyon, insanın kendisine ilişkin farkındalık düzeyini arttırmaya yönelik bir gayret, dolayısıyla eğitime imkân tanıyan bir fikir olarak belirir.[17] Bu fikir temelinde olu-

---

13 Soykan, "Ben Bilinci", s. 76.

14 Macit Gökberk, *Felsefe Tarihi,* Remzi Kit., 6. Basım, İstanbul 1990, s. 325.

15 Mustafa Günay, *Felsefe Tarihinde İnsan Sorunu,* İlya Yay., İzmir 2003, s. 121; Kemal Sayar, *Terapi,* Timaş Yay., 2. Baskı, İstanbul 2011, ss. 52-53.

16 Kemal Sayar, *Ruhun Labirentleri,* Da Yay., İstanbul 2003, s. 105.

17 Hayati Hökelekli, "Kendini Bilmek ve Kendini Kontrol Etmek", *Dem Dergi,* Y. 1, S. 1, ss. 69-70.

şan düşünce geleneğimizin önemli ürünlerinden biri olan Tûsî (1201-1274)'nin *Ahlâk-ı Nâsırî* adlı eserinin içeriğinin eğitim bakımından analizi bu çalışmanın konusudur.

Bu çalışmanın cevabını aradığı temel soru Tûsî'nin, eserini yazma sebebini açıklarken belirttiği şu hedefle doğrudan ilgilidir: *Erdemliliği yeniden canlandırmak*. Ona göre, yaşadığı dönemde "terbiye süsünden mahrum olan" insanlar, bu eseri okuyarak kendilerini erdem süsüyle donatacaklar ve böylece erdemlilik büyük ölçüde canlanacaktı.[18]

Tûsî'nin, söz konusu eserinde, yaşadığı dönemin temel sorununu *"insanların terbiye süsünden mahrum olması";* sorunun çözümünü de "*erdemliliğin yeniden canlanması"* şeklinde tanımlaması, şu soruya zemin hazırlamıştır: *"Tûsî, bu eseriyle toplumda erdemliliği canlandırma adına bir dönüşümü nasıl gerçekleştirmeyi düşünmüştür?"*

Bu merkezî sorunun cevabı, eserin içeriğini çözümlemekle mümkün olacaktır. Bu anlamda çalışmamız boyunca, Tûsî'nin eserinde nasıl bir plan oluşturduğunu, bir nevi gizli müfredat gibi, eserin muhtevasının arka planında yer alan düşüncelerin neler olduğunu tespit edip, değerlendirmeye çalışacağız.

Eserde, bir sosyal mesele olarak toplumdaki erdemsizliğin öznesi ve nesnesi konumundaki insanı merkeze alan ve felsefi bir düşüncenin ürünü olan ilk adım, ahlâk bakımından insana ilişkin ve insana ait yanlış paradigmanın düzeltilmesine yöneliktir. Eser, bu yönüyle onu okuyan insanların benlik algılarını düzeltmeyi hedeflemektedir. Konunun bu yönü çalışmamızın *birinci bölüm*ünü oluşturmaktadır.

Tûsî, daha sonra kendi zamanında vuku bulan sosyal olayların üzerinde durulmasını zorunlu kıldığına inandığı[19]

---

[18] Nasîruddin Tûsî, *Ahlâk-ı Nâsırî,* (çev. Anar Gafarov, Zaur Şükürov), Litera Yay., İstanbul 2007, s. 12.

[19] Tûsî, çalışmamıza konu edindiğimiz eserinde işe öncelikle insana dair açıklamalarda bulunarak başlamakta; buna zamanla yok edildiği-

iki hususa eserinde yer vererek, benlik ile dış dünya arasındaki mesafeyi, sosyal uyum lehine azaltmaya çalışmaktadır. Meselenin bu yönü de çalışmamızın *ikinci bölüm*ünü oluşturmaktadır. Son olarak *üçüncü bölüm*de bu düşünce tarzının eğitime tanıdığı imkân üzerinde durulacaktır.

Çalışmanın Yöntemi

Bu çalışmada araştırma yöntemi olarak sosyal bilimlerde kullanılan *içerik analizi* seçilmiştir. İçerik analizi, "sosyal gerçeğin belirgin içeriklerinin özelliklerinden, içeriğin belirgin olmayan özellikleri hakkında çıkarımlar yapmak yoluyla sosyal gerçeği araştıran bir yöntem" olarak tanımlanır. Bu yöntemde metne yansıyan üç perspektif vardır: *(i)* Kaynağın/yazarın perspektifi, *(ii)* okuyucunun perspektifi ve *(iii)* sosyal bağlam. Bu yönüyle içerik analizi, "mevcut metinden hareketle, mevcut olmayan boyutları mantıksal bir biçimde çıkarım yaparak araştıran; metinden hareketle sosyal gerçeğe yönelik temel önermeler elde etmeyi amaçlayan" bir yöntemdir.[20] İçerik analizi bu özelliğiyle, 'ikinci bir okuma'dır.[21]

İçerik analizinin amacı, metin içeriklerinin betimlen-

ne inandığı iki temel konuyla -hikmet-i medenî (siyaset felsefesi) ve hikmet-i menzilî (ev idaresi)- devam etmektedir. Onun, İbn Miskeveyh'ten farklı olarak eserine bu iki konuyu dâhil etmesinin sebebini döneminde "cereyan eden olayların bunu zorunlu kıldığı" şeklinde izah etmesi ilginçtir. Bk. Tûsî, *Ahlâk-ı Nâsırî,* s. 11. Tûsî'nin bu yaklaşım tarzı İslâm ahlâk felsefesinde Gazâli sonrası gelişen iki ana çizgiden birinin örneğidir. Ayrıntılı bilgi için bk. Mehmet Aydın, "Ahlâk", *DİA*, II, s. 11.

20 Orhan Gökçe, *İçerik Analizi Kuramsal ve Pratik Bilgiler,* Siyasal Kit., Ankara 2006, ss. 18-19.

21 Nuri Bilgin, *Sosyal Bilimlerde İçerik Analizi, Teknikler ve Örnek Çalışmalar,* Siyasal Kit., Ankara 2006, s. 1.

mesi değil, özellikle metin ötesi bağlamla ilişki kurmaktır.[22] Bu şekilde içerik analizi, metnin bugünkü okuyucu bakımından ne anlama geldiğini ortaya çıkarmaya çalışır. Bu yönüyle içerik analizi, kimin ne söylemek istediğinden ziyade, söylenenin nasıl anlamlandırıldığı üzerine odaklanır. Zira okuyucu tarafından anlamlandırılamayan metnin aktüel değeri de yoktur.[23]

İçerik analizi yapan araştırmacı metin üzerinde hassas araçlarla çalışan bir dedektif gibidir. Analizini yaptığı metinleri anlamaya çalışırken, anladığını kanıtlaması, temellendirmesi de gerekmektedir.[24] Yine bu yöntemi kullanan araştırmacı, metin içinde çeşitli durumlara ve olgulara işaret eden izler üzerinde bir arkeolog gibi çalışır. Bu izleri takip ederek, çıkarımlar yapmak suretiyle yeni fikirlere, bilgilere ulaşır.[25]

Seçilen yöntemin bu özelliğine binaen, çalışma planlanırken her bölümde önce olgusal niteliğe sahip olan *Tûsî'nin yaklaşımı* sunulmuş, akabinde belirlediğimiz anlama çerçevesi dâhilinde *değerlendirme* yapılmıştır. Böylece hem subjektivizme düşme tehlikesinden kurtulmak hem de değerlendirmelerin dayanağı olan olgusal bulguları okuyucunun görmesini sağlamak hedeflenmiştir.

Çalışmada bu şekilde bir plân oluşturarak, seçtiğimiz yönteme daha uygun olduğunu düşündüğümüz, önceki çalışmalarımızdan[*] farklı bir bakış açısı geliştirmeye çalıştık. Bunun için de eğitimin tanımı, amacı, temelleri,

---

22 Gökçe, *age.,* s. 25.

23 Gökçe, *İçerik Analizi,* ss. 29-30.

24 Bilgin, *Sosyal Bilimlerde İçerik Analizi,* s. 8.

25 Bilgin, *age.,* s. 15.

* Bülent Çelikel, *Fazlur Rahman'ın Eğitim Anlayışı,* Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, DEÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir 2001; Bülent Çelikel, *Gazâlî ve Eğitim,* İzmir İlâhiyat Vakfı Yay., İzmir 2009. Bunlardan Fazlur Rahman'la ilgili çalışma, ahlâk ve eğitim konusuna yönelme

içeriği gibi hususlar üzerinde ayrıntılı izahlar çalışmanın dışında tutulduğu gibi, genel olarak Tûsî'nin ahlâk görüşü de konuya dâhil edilmemiştir.[26] Dolayısıyla burada belirlemeye çalıştığımız şey, yukarıda ifade ettiğimiz, Tûsî'nin eserinin girişinde belirlediği hedef çerçevesinde eserinde oluşturduğu planın arkasında yer alan temel fikirlerdir.

Tûsî'nin *Ahlâk-ı Nâsırî*'sini seçmemizin nedeni, dini ahlâk alanında yazılan bir eser olan *İhyâ*'dan sonra, felsefi ahlâkı temsil eden bir eseri incelememizin İslâm ahlâk düşüncesini anlamak bakımından tamamlayıcı bir karakter arz etmesidir. Şüphesiz İslâm ahlâk düşüncesi alanında yazılan klâsik eserler, eğitim bakımından da değerlendirilebilecek bir içeriğe sahiptir.[27] Çoğunluğu İslâm felsefesi içinde ele alınan bu eserlerde ortaya konulan görüşler,

---

mizin temel motifidir. Eğitim bakımından Gazâlî üzerine çalıştıktan sonra felsefî ahlâk geleneği üzerinde de çalışma gereği hâsıl oldu. Bu konuda temsili bir eser olması bakımından *Ahlâk-ı Nâsırî*'yi tercih ettik. Bu eser, "Orta Çağ İslâm dünyasının önemli ahlâkî ve entelektüel meşguliyetlerinin çoğuyla ilgili bir içerik ortaya koymuştur" (bk. Stroll A. vd., *Etik Kuramları,* (der. ve çev. Mehmet Türkeri, Lotus Yay., Ankara 2008, s. 93) ki bunu Tûsî, eserinin daha başında şu sözleriyle açıkça belirtir: *"… bu kitapta pratik felsefenin tamamını kapsayarak önceki (mütekaddimûn) ve sonraki (müteaahirûn) filozoflardan nakil ve hikâye yoluyla ya da onlar hakkındaki rivayetler esasında tertip edilerek yazılmış olanlar, doğruluğu ve yanlışlığı tartışılmaksızın ve herhangi bir düşünce ekolünün herhangi bir fikri desteklenmeden ya da kınanmadan belirtilmiştir."* Bk. Tûsî, *AN,* s. 21.[26] Tûsî'nin ahlâk görüşü Anar Gafarov tarafından doktora tezi olarak çalışılmış ve bu çalışma kitap olarak da basılmıştır. Bk. Anar Gafarov, *Nasîrüddîn Tûsî'nin Ahlâk Felsefesi,* İsam Yay., İstanbul 2011. Bunun dışında şu çalışma da zikredilebilir: Murat Demirkol, *Nasîrüddin Tûsî'nin Ahlâk Felsefesine Etkisi,* Fecr Yay., Ankara 2011. Bu eserler Ahlâkî Nâsırî'nin İslâm ahlâk felsefesindeki yerini anlamak bakımından önemlidir (bk. *age.,* ss. 40-53).

27 Bu konuda bir değerlendirme için bk. İbn Cemâa, *İslâmî Gelenekte Eğitim Ahlâkı*, (çev. M. Ş. Aydın), Ahlâk Klasikleri 5, TDV Yay., Ankara 2012, (Çevirenin Girişi).

Nasr'ın deyimiyle, *"kökleri Kur'ân ve hadiste bulunan İslâm geleneği ağacının önemli bir dalını oluşturmaktadır. Bugün hiç-bir ciddi çaba binlerce yıllık bu mirasa kayıtsız kalamaz. İslâm eğitimi konusu da, İslâm filozoflarının eğitimle ilgili telâkki ve görüşlerinin derinliği, zenginliği, evrenselliği ve pratik önemi belirtilmeden tamamlanmış sayılamaz."*[28] Söz konusu eserlerin hemen hepsinin giriş kısmında eserin yazılış sebebi ve hedefi yazarı tarafından açıklanır. Ancak şimdiye kadar, söz konusu hedefi gerçekleştirmek için bu eserlerde nasıl bir plân oluşturulduğu ve eserlerin içeriğiyle muhatapları üzerinde nasıl bir etki yaratılmak istendiği üzerinde çok fazla durulmamıştır. Bu çalışma, bu yöndeki bir merakın ürünü olarak gün yüzüne çıkmıştır.

Belirtilen çerçeve dâhilinde bir değerlendirme ahlâk eğitimi alanında hem geleneksel bilgi birikimini hem de bu bilgi birikiminin eğitim açısından nasıl işlevsel hale getirildiğini anlamayı mümkün kılacaktır. Şüphesiz bu imkân, geleneği anlamanın yanında, onun aktüel değerini ortaya koyma bakımından da heyecan verici olacaktır. Bu çalışma, söz konusu heyecan ve merakın beslediği mütevazı bir katkı mahiyetindedir.

Burada en son şunu da belirtmek gerekir. Çalışmayı yaparken *Ahlâk-ı Nâsırî*'nin Anar Gafarov tarafından Farsçadan yapılan çevirisini[29] esas aldık. Bununla birlikte eserin Fars-

---

[28] Seyyid Hüseyin Nasr, *Modern Dünyada Geleneksel İslam,* (çev. S. Şafak Barkçın-Hüsamettin Arslan), İnsan Yay., 2. Baskı, İstanbul 1985, s. 172.

[29] Nasîrüddin Tûsî, *Ahlâk-ı Nâsırî.* Bundan sonra AN şeklinde verilecektir: [*AN,* s. x]. Bu eser daha önce Rahim Sultanov tarafından Farsçadan Azerbaycan Türkçesine çevrilmiş, bunu Türkiye Türkçesine Taştan ve Nazlıgül aktarmışlardır, bk. Nasirüddin Tûsî, *Ahlâk-ı Nâsırî,* (akt. A. Vahap Taştan-Habil Nazlıgül), Fecr Yay., Ankara 2005. Biz bu çalışmada Gafarov'un çevirisini kullanmayı tercih ettik. Zira Gafarov, Sultanov'un çevirisinin pek çok kısmında çeviri ve kavram hataları tespit ettiğini söyler, bk. Anar Gafarov, *Tûsî'nin Ahlâk Felsefesi,* s. 47.

ça nüshasıyla[30], İngilizce çevirisini[31] kullanarak en azından kavramsal düzeyde çeviriyi kontrol etmeye de gayret ettik.

Teorik Çerçeve

Ahlâkî davranışa dair yukarıda değindiğimiz tanım içerik analizi için gerekli olan ölçütü oluşturmada etkili olmuştur: *"Ahlâkî davranış, benlik ile dış dünya arasındaki münasebetlerin tezahürüdür."*[32] Burada bu tanımın ön plâna çıkardığı 'benlik' kavramından ve onun ahlâkla ilişkisinden hareketle bu ölçütü izah etmek uygun olacaktır.

a. Benlik:

Çok boyutlu bir kavram olan[33] *benlik* felsefe, psikoloji, sosyoloji gibi farklı alanların ilgisini çekmiştir. Kişinin kendini algılama biçimini ifade eden bu kavram, bireyin bilgisini, inançlarını ve kim olduğu, varoluşunun ne anlama geldiği ve hayatını kurguladığı hedefler hakkındaki duygularını içerir. Ben kimim? Güçlü ve zayıf yönlerim neler? İyi bir kişi miyim? Başkaları benim gibi mi? Başkalarının ilgisine, sevgisine ve iltifatına değer veriyor muyum? Hayattaki misyonum ne? gibi soruların cevabı bireyin bu

---

30 Nasîruddin Tûsî, *Ahlâk-ı Nâsırî,* (tash. Müctebâ Mînevî-Alirızâ Haydarî), İntişârât-ı Hârizmî, Tahran 1369. Bundan sonra bu Farsça nüshaya ait sayfalar " / " işaretinden sonra belirtilecektir: [*AN,* s. x/**y**]

31 Nasîr ad-Dîn Tûsî, *The Nasirean Ethics,* (trns. G. M. Wickens), George Allen and Unwin Ltd., London 1964. Bundan sonra bu İngilizce nüshaya ait sayfalar parantez içinde belirtilecektir: [*AN,* s. x/y**(z)**]

32 Güngör, *Ahlâk Psikolojisi,* s. 26.

33 Murat Yıldız, "Benlik Kavramı ve Benliğin Gelişiminde Dinin Rolü", *DEÜ İlâhiyat Fakültesi Dergisi,* XXIII, İzmir 2006, s. 89; Bonnie R. Strickland, (ex. ed.), *Gale Encylopedia of Psychology,* Second Edition, Gale Group, USA 2001, (self-concept) mad., s. 566.